

Bij 't smeltende licht van uw sterrengehemel
ontwaken de Kerkbruid met Hallelujah!
en zegge: Hosanna zij Gode in den hemel,
en vrede over de aarde door vrije genad!

C. T.

IPERSCHOUWII

Revisie van het proces van Jezus?

Daar is onlangs een college geweest van geleerden van Joodsche origine, die de vraag hebben opgeworpen, of het geen tijd werd om het proces van Jezus te herzien en te erkennen, dat het Sanhedrin Hem onrecht had gedaan. „De Hervorming“ (vrijzinnig) geeft daarover de volgende bijzonderheden:

Reeds meer kwam ik een bericht tegen van dezelfde „trekking“ als het volgende. Ik wil onze lezers ervan niet onkundig houden en vertaal wat Follet (16 Oct. 29, p. 1004) aan het Journal de Genève ontleent. Het blijft voor rekening van het dagblad of beter: van de daarin genoemde bron: „De Sunday School Times“ verneemt uit Philadelphia een curieus bericht, dat, als het bevestigd wordt, zeker een aanwijzing zou zijn van nieuwe tijden: een Joodsch jurist uit Denver (Colorado) zou onlangs hebben voorgesteld aan eenige van zijn landgenooten een Joodsche vereeniging op te richten ter verwerkelijking van de godsdienstige zending van Israël, en bovenal om het initiatief te nemen van een revisie van het proces van Jezus. Overtuigd, dat de smaad, waaronder Israël gedurende negentien eeuwen gebukt gaat, gevolg is van de veroordeeling van Jezus, zou Schwyder willen, dat een groot Sanhedrin te Jeruzalem wordt bijeengeroepen, om het Jezus aangedane rechtsgebede te onderzoeken en te beslissen, of de voorvaderen, die Hem hebben veroordeeld, zich met betrekking tot Hem aan rechtsverkrachting hebben schuldig gemaakt. Als het onderzoek de onschuld van den veroordeelde aan het licht brengt, vreeze dit groote Sanhedrin niet zijn schuld te erkennen en de goddelijke vergeving in te roepen. Een rechtvaardig en juist oordeel moet worden uitgesproken zonder bekommernis wat ervan het gevolg zal zijn!

Degen, die het initiatief nam, is van meening, dat dit Sanhedrin moest worden samengesteld uit 23 rabbijnen, bekend om hun vroomheid en wetenschap, 24 geleerden en 24 zakenmensen, die een reputatie hebben van scherpzinnigheid en flinkheid. Elk dezer leden zou plichtig beëdigd zijn en zou waarborg moeten geven, dat hij vrij is van elk vooroordeel (i. v. S.) en besloten de waarheid te aanvaarden, welke deze ook zijn zou. Men wacht met belangstelling, welke ontvangst de Joodsche wereld aan de interessante suggestie van dezen Joodschen jurist bereiden zal!

Gelijke kwestie ware ook op te werpen voor hen, die studie maken van het staatsrecht bij de Romeinen.

Maar al zou ook het Joodsche volk erkennen, dat Kalfas zonder noodzaak Christus overgegeven had, en dat Pilatus zonder dwingende redenen hetzelfde had gedaan,

geestelijke recherebeurs van de geautoriseerde tempelwacht geeft. Zijn antwoord heeft een diep verborging zin.

Dit laatste wordt ons doorzichtig, wanneer wij bij Christus' antwoord scherp toelusteren.

Immers, wanneer Hij zegt: „breek gerust dezen tempel af en ik zal hem in drie dagen opbouwen,” dan is dat een z.g. raadselspreuk; zooals we boven reeds noemden: in het hebreuwsch zegt men: masjaal.

Zulk een masjaal is, gelijk gezegd is, een opzettelijke verbergings van de waarheid. Verbergings, — waar toe? Om ze aan den hoorder te onthouden? Neen, om tot haar volle ontdekking hem begeerig te maken. De masjaal is niet een verzoeking, om den mensch van de waarheid te drijven naar de leugen, doch een beproeving, om hem te laten zeggen, wat hij wil: genoeg nemen met een bedekte waarheid, dan wel smeeken om haar volle openbaring. In den masjaal wordt van den staf der waarheid de spits wel niet afgesloopt, maar toch wel degelijk bedekt.

De masjaal is vooral in Jezus' onderwijs een merkwaardige verschijning.

Het is in Zijn profetisch onderricht een raadselspreuk, waarin Hij een „probleem“ aan de orde stelt, op zódanige wijze, dat het van alle kanten, hem, die Hij erover aanspreekt, zeer moet doen, omdat zij zonder verdere hulp nooit er uit komen. Het kan dan blijken, of wie Jezus hooren, ook die verdere hulp begeeren, dan wel zich isoleeren in hun hoogmoed.

Zó stond het immers ook, om bij dit ééne geval te blijven, met Christus' raadselwoord over tempelafbraak en tempelherbouw.

Wie kwam daar nu eigenlijk achter, wat er precies mee bedoeld werd? Van alle kanten puilden het raadsel uit dezen masjaal van Jezus; Zijn rede had haken en oogen.

Om te beginnen: Christus wist toch wel, dat niemand er aan denken zou, dien tempel af te breken? Indien men trouwens dat sloopwerk zou aanvatten op Zijn bevel, dan zou Hij daarmee zelf iets voor Zijn verantwoording nemen, dat Hij bij andere gelegenheden duidelijk toonde niet te willen: zoo vaak immers heeft Jezus verzekerd, dat

— de Christus zou toch des ondanks als balling door de wereld blijven gaan. Wie Christus vrij rondloopen laat in deze kromme wereld, omdat Hij ongevankelijk is, omdat de waarheid toch niet door Hem wordt beschadigd, en omdat de eeden van het volk Israël door Hem in het wezen van Zijn verlangend hart niet zijn geschonden, — doch voor het overige Christus niet erkent als staande boven op den profetenberg, als grondlegger van dien berg aller profeten, die heeft Hem nog verloochend. Verloochend als Middelaar Gods en der menschen. Verloochend ook als Zoon van Abraham en David. Het komt in de wereld niet aan op een conclusie, die ons denken langs zijn eigen wegen vindt, maar op het aanvatten van het voorafgaande bevel, dat langs de openbaringswegen Gods naar ons komt, en ons zegt: hoort Hem, hoort Hem. Christus wil niet met ons onderhandelen over de vraag, wat waarheid is, en wat recht is, maar Hij wil Zijn waarheid en Zijn rechtspraak opleggen met het hoogste gezag. En de spanning van de rechts- en onrechts-vragen van het Sanhedrin, gelijk ook de spanningloosheid van de rechtspraak van Pilatus, zij gaan beide Hem voorbij, want zij staan buiten de mogelijkheid van de aanvaarding van den Christus.

Westelijk Protestantisme; weer iets nieuws.

„De Hervorming“ (vrijzinnig) schrijft:

In het vorig nr beloofde ik terug te zullen komen op de bijdrage van Heinrich Frick in het Kairos-boek: „Die gestaltenden Kräfte des westlichen Protestantismus und die protestantische Einheit“. Het is een meesterlijk geschreven stuk. Zonder heel veel nieuwe feiten aan te brengen geeft het een groepeerings en belevings, die in hooge mate instructief is.

Westelijk Protestantisme, d.i. voor Frick het Amerikaanse en Britsche. Het is niet, als in Duitschland wel gemeend wordt, eenvoudig een vorm van het gereformeerde protestantisme, neen, een derde belijdenis naast Lutheranisme en Calvinisme, van deze beide zoozeer onderscheiden, dat het verschil van deze gering wordt. Veeleer moet het (in wijderen zin) westersche Christendom naast Katholicisme en reformatiekerken als een derde eigen type begrepen worden. Om het te benaderen gaat Fr. uit van de bede: Uw Rijk kome. Voor het Lutherdom valt hier alle nadruk op het eerste, voor het Calvinisme op het tweede, voor het westersche Christendom op het derde woord.

Al is het oneerbiedig, in de rede te vallen, toch zou ik dadelijk maar willen zeggen: wie dergelijke onderscheidingen, schijnbaar subtiel, maakt, krijgt tegenwoordig aanstonds gehoor. Maar dat komt alleen daarvan, dat spreker en hoorder in zoo'n geval beiden niet precies weten, waar de klepel hangt van de klok, die ze hooren hielden. Wat hier b.v. van het Calvinisme gezegd wordt, is af te wijzen.

Het artikel vervolgt:

In den hervormingstijd waren voor de laatste mentaliteit karakteristiek die buiten de orde vallende onrustige geesten en groepen, wier bonte menigvuldigheid niet onder een verzameldwoord te brengen is; on-

Hij geen tempelafbraak begeert. Bovendien is zulk een „teeken“, stiel, dat men het had aangedurfd, toch eigenlijk volstrekt geen teeken meer. Het liep in het dispuut tusschen Christus en de Joden juist over de vraag, of Jezus in dien steenen tempel ook maar eenig initiatief mocht nemen. Zijn recht daartoe was voor de joodsche tempelwacht ten zeerste dispuabel. Stel nu eens, dat men den tempel had afgebroken, zuiver en alleen, om te „probeer“, of Jezus den tempel kon restaureren vóór den volgende Sabbath, dan zou men getoond hebben, zó groot crediet te hebben voor Zijn woorden, dat men geen „teeken“ als overtuigingsstuk meer noodig had. Dan zou dus het teeken niet meer een proefstuk zijn, dat Jezus als beweerde werkmeester van singuliere gaven en van extraordinaire ordening moest afleveren, maar men zou ongemerkt, op die manier, van probeeren zijn overgegaan tot vast vertrouwen; en dus zou men de verantwoordelijkheid geheel op eigen schouders moeten nemen, al was men ook nog zoo nadrukkelijk begonnen, ze op Jezus af te schuiven...

Ziet ge wel, hoe men het ook wendt of keert, niemand komt er uit. Dat is zó sterk en zó waar, dat wij er óók niet uit zouden komen, als wij er bij gestaan hadden. Al hadden wij zelfs den ganschen bijbel ingedronken, en heel de waarheid van de Schriften ingezogen, en Jezus zou niet zelf ons afzonderlijk hebben laten zeggen — een toe-gift bij het Woord — hoe Hij dit ééne woord bedoelde, dan waren óók wij omtrent den verborgen zin van deze raadselspreuk niets wijzer geworden. Alleen dat Hij het gezegd heeft aan de discipelen, en óns de rechte uitlegging deed weten door de Schriften, alleen daaraan danken wij het, dat wij nu weten, hoe Christus dit woord bedoelen en door zichzelf vervullen kon.

Immers, de tempel, waarvan Hij sprak, is ons gewezen als Zijn eigen lichaam.

Gelijk de joodsche tempel een huis is, waarin God woont, zó is vooral Christus' mensche-lijke natuur van God vervuld. De steenen tempel staat stil, en is een onroerend goed van God: een woonplaats, een domein des grooten Konings. Maar Christus is de wandelende tempel. In Hem neemt God Zijn beweging, komt tot de we-

der hen waren van de wereld afgekeerde mystici, zoo- wel als hoog-politieke revolutionairen, allen echter verbonden door den moed tot geheel nieuwe visioenen van het Koninkrijk Gods. Van bijzondere historische betekenis zou dit eerst worden, doordat het een groote kans kreeg in de Nieuwe Wereld. Op het verleden wordt niet teruggezien. Het vrijheidsgevoel, waarmede de landverhuizer westwaarts trekt, verkrijgt een religieuze wijding. De koloniale bodem deelt zijn geschiedenisloosheid mede aan dengene, die over hem gaat. De toekomst is het beslissende. Elach is het komende te dienen en concreet houdt dit in: een vernieuwing van het leven door te voeren, geheel in den stijl van een samenleving, vrij van kerk en staat.

Op dezen bodem is een Amerikaanse interpretatie van het Christendom opgewassen. Op de vraag: wat is het rijk Gods? wordt geantwoord: de toestand der volkomen samenleving. Het zal zijn in de toekomst. En hoe komt het? Doordat de hogere krachten steeds meer de overhand krijgen over de lagere. Voortgaande civilisatie is alzoo een nader komen van het Godsrijk, de kerk (welk begrip hier een geheel anderen inhoud verkrijgt) wordt het orgaan voor de rationalisatie van de noden en raadselen van het aanzijn, de tot dit doel georganiseerde gemeenschap. Deze wordt gedacht naar analogie van gewone vereenigingen. „Efficiency“ is ook hier de leuze. Het industrialisatieproces heeft den grootsten invloed gehad op den ganschen levenskijk. Zoozeer zelfs, dat de industrialisatie soms als wegbereider van het Christendom gold. De op Westersche wijze beschafte geldt reeds als half-christen en de taak der zending is niet het minst uit deze halve christenen volledige christenen te maken. Fr. spaart deze beschouwingswijze zijn kritiek niet, de onze zullen wij maar inhouden. Het streven naar een eenheid der christenen, zooals dit b.v. te Stockholm en Lauenburg aan den dag trad, heeft onder den krachten, van uit Amerika daar geoefenden invloed, sterk het moment van een wil tot een arbeidsgemeenschap, die de westerse beschaving rationeel, universeel, effectief wil dienen.

Al zijn er tegenwoordig heel wat verlichte jongelieden, die nu gaan glimlachen, toch denk ik bij het lezen van dergelijke dingen: gelukkig wie wat weet van de kerk als organisme en als instituut. Misschien zijn de jongelui wat meer geneigd tot vriendelijkheid, als ik erbij zeg, dat ik hier óók wil gedacht hebben aan het verschil tusschen kerk en koninkrijk Gods.

Maar wie van deze onderscheidingen niets weten wil, ja, die kan moeilijk wegwijs worden in al die neo-formaties en neo-informaties; het zal hem wel eens schemeren.

De gemeene gratie en „Nederland“.

De „Maas- en Scheldebode“ schrijft over ds Hoeksema's jongste nittelingen inzake de gemeene gratie. Ik behoeft daar niet veel van te zeggen, want de redacteur van „Kerkelijk Leven“ heeft indertijd onze lezers uitvoerig ingelicht, en het vraagstuk breed besproken. Thans zegt genoemd orgaan:

Onder dit opschrift schrijft Ds H. Hoeksema een epistel in zijn blad over den toestand der Gereformeerde Kerk in Nederland.

Ds Hoeksema is een predikant, die om zijn loone-

reld, gaat Zich heendragen tot menschen en machten van beneden. Daarom mag Christus heeten: de tempel des Heeren. Dit wist hij krachtens messiaansch bewustzijn; en dáaraan ontleende Hij dan ook het recht, om als de meerdere tempel de wetten van den minderen tempel af te kondigen, te verklaren en daadwerkelijk toe te passen, in de tempelreiniging, die de Joodsche machthebbers zoozeer goërgerd had. En het is nu dezen meerdere tempel, dien de Joden breken zullen (als zij hun Heiland kruisigen). Doch Hij zal zelf dien tempel, dit wandelend woonhuis Gods, in drie dagen herstellen, heerlijker dan hij ooit tevoren was; ook zal Hij hem transparant maken van de majesteit, die is in de hoogste hemelen; en dat zal wezen in Zijn opstanding van de dooden.

Tot zoover over den verborgen zin van dezen masjaal van Christus.

Keeren wij nu terug naar ons uitgangspunt, en laten we onze gedachten eens even den vrijen natuurlijken loop, dan vragen ook wij verbaasd ons af: hoe ter wereld kan nu deze masjaal een verheven antwoord heeten? Hoe kan men nu in ernst volhouden, dat Christus aan de zotten onder de Joden in dien masjaal een antwoord geeft, niet naar hún zotheid, maar naar Zijn messiaansche wijsheid? Is het wel waar, dat in dezen masjaal de messiaansche majesteit en waardigheid zich ten volle handhaven, indien n.l. de Messias geroepen is, niet tot de groote verbergings, doch tot de klaarblijkelijke openbaring, en gezonden is, niet voor een verheimelijking, doch voor de onthulling?

Wij zouden hierop willen antwoorden: de hoogste openbaring heeft ook het recht van de diepste verbergings. De krachtigste liefde heeft het recht van den sterksten toorn. Wie het meeste geeft, mag ook het meeste nemen. Wie altijd zelf haast maakt in Zijn komen tot mij, die heeft ook het recht, mij op te houden, zoolang het hem goeddunkt.

Dit is het recht van den masjaal, den masjaal, wel te verstaan, van onzen Heere Christus.

Want een masjaal, een raadselspreuk, zonder

ning van het leerstuk der Gemeene Gratie uit de Chr. Geref. Kerk is gezet.

Hij noemt het een verblijdend teeken, dat het vraagstuk der Gemeene Gratie ook in Nederland opnieuw de aandacht trekt.

Hij tracht dit te bewijzen, door te vermelden, dat hij met iemand in Groningen daarover gecorrespondeerd had, en dat zijn oom in Groningen hierover een schrijven opgezonden had aan de Ned. „Wachter”. Ten derde, dat een zuster hem medegedeeld had, dat De van Munster dit onderwerp op een predikantenconferentie zou behandelen. Dan nog een schrijven uit „De Reformatie”, wat eigenlijk niets anders is dan een verdediging van het leerstuk der Gemeene Gratie, en ten slotte nog een antwoord op een schrijven van Dr. Rietberg te Maassluis. Dit moet nu den indruk wekken bij de lezers van de „Standard Bearer”, dat men in de Geref. Kerk van Nederland ook al aan 't wankelen is omtrent deze waarheid!

Ik kan natuurlijk niet beoordeelen, in hoeverre de schrijver in de „Maas- en Scheldebode” (ondertekening: „Je Amerikaanse vriend”) al of niet volledig weergeeft, wat de Hoeksema zegt, en ik kan er ook niet over gaan debatteeren dus. Ik lees de „Standard Bearer” niet. Maar als het waar is, dat in Nederland de gemeene gratie niet meer als een algemeen erkende waarheid wordt voorgesteld, dan geloof ik, dat tegenspraak zonder meer volstaan kan. Dat op sommige punten een enkele om nadere bezinning (ten aanzien van de grondslagen) vroeg, kan slechts toegejuicht worden (omdat het noodig is), maar het bewijst, dat men des te meer aandacht aan de kwestie zelf geeft. En dat, ook al wil men de verhouding tusschen Christus en de gemeene gratie, of die tusschen algemeene en bijzondere genade, alsmede die tusschen heilspaan en de middelen van zijn verwezenlijking, nog nader bezien, daarmee het element van genade en van rijkdom niet wordt geëlimineerd uit het „leerstuk” der gemeene gratie.

„De bruidegom komt”.

Onder het opschrift „Een huwelijk in het Morgenland” schrijft het blad „het Morgenland — Le Levant” o.m. het volgende:

De trouwdag kwam nader en tot mijn groote verbazing begonnen de feestelijkheden 's avonds om half negen, wat voor het Oosten zeer laat is. Tijdig ging ik er heen; op straat werd het reeds donker, de kooplui hadden hun winkeltjes gesloten, bijna geen mensch was er te zien. Toen ik kwam waren er reeds enkele gasten aanwezig. Men wees mij een eereplaats aan en ik wachtte op de dingen, die komen zouden. Het zag er nog heelmaal niet naar uit, of er een trouwpartij plaats zou hebben, niets feestelijks. Mannen waren bezig een prachtig Oostersch tapijt tegen den muur te spijkeren; anderen onderhielden zich — langzaam ging de tijd voorbij. Mechanisch bekeek ik het patroon van het tapijt — ik was vermoeid en ook ietwat ongesteld, dat ik zooveel kostbaren tijd verloor met wachten. Doch er was nu eenmaal niets aan te doen, ik was uitgenoodigd en moest wachten — precies als de anderen. De tijd ging langzaam voorbij, het werd negen uur, de predikant kwam en ook hij wachtte — alsof het vanzelf sprak. Plotseling weerklinkt er een luid geroep, een zee van licht doemt uit de verte op: „De

bruidegom komt!” Hij kwam, begeleid door zijn vrienden, die allen een brandende kaars droegen; welk een blijdschap, een gevoel en gejuich. — Eigenaardig, die zee van licht in den donkeren nacht. — „En te middernacht geschiedde er een geroep: „Zie, de bruidegom komt”, „en die gereed waren, gingen met hem in tot de bruiloft”, stond plotseling voor mijn geestesoog. Direct daarop begonnen de plechtigheden. Allen waren als 't ware geëlectriseerd van blijdschap.

Later, aan het einde van het artikel:

Toen ik later in het nachtelijk uur door de donkere straten naar „Bethesda” ging, begreep ik de gelijkenis der tien maagden beter dan ooit te voren. Was het wel zoo erg verwonderlijk, dat zij bij het wachten waren ingeslapen? Het inslapen was ook niet het ergste, maar wel, dat vijf van haar geen olie voor hare lampen in voorraad hadden.

Dra komt de Bruidegom:
Gaaf, snelt Hem vrolijk tegen.
Steekt uwe lampen aan,
Haast is de nacht voorbij.

Kloos en Van Eeden.

Onder het opschrift „Humanisme en Christendom” merkt de Le Colnre op in „Bergen op Zoomsch Kerkblad”, en dan onder herinnering aan wat de catechismus zegt over ons „ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed”, tenzij door wedergeboorte (goed in theologischen zin):

Aan deze dingen werd ik dezer dagen in 't bijzonder herinnerd door een zeer-te-waardeeren artikel van een der bekendste letterkundige critici in ons vaderland, Henri Borel, waarin hij de persoonlijkheden van de twee groote mannen van de beweging van '80 (zal ik maar, kortheids halve, zeggen) ter sprake bracht, naar aanleiding van een zeer inferieur artikel in het lijfblad van den eerste, Willem Kloos, verschenen, over den tweede, door mij bedoelde, nl. Frederik van Eeden.

Aan beide valt de groote tegenstelling van Humanisme en Christendom al heel scherp te demonstreeren. Kloos is de trotsche en altijd-felle, eigen-wijze, van zich zelf wanhopig-hoog-voelende humanist. Zijn, hoe moet ik 't goed uitdrukken, kunstbezetenheid heeft wel waarlijk abnormale vormen aangenomen. Om dat te bewijzen, behoeft men nog geeneens zijn toevlucht te nemen tot dien overbekende versregel, waarmee het vijfde sonnet van zijn eerste verzenbundel begint:

„Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten”.

Al zijn uitingen, vooral in de laatste jaren, waarin van een waarachtig-poëtische productie geen sprake meer is, wijzen in die richting, zooals ook Henri Borel in zijn al-gehoemd artikel aantoonde (in „Het Vaderland” van 1 Dec. jl.).

Terwijl door heel het werk van Frederik van Eeden steeds de draad geloopen heeft van het religieuze verlangen, hij was, op zijne wijze, een God-zoeker van zijn jonge jaren af aan. Hij heeft nooit genoeg gehad aan „de kunst om de kunst”, maar onafscheidelijk daarmee verbonden gezien de ethische waarden. Na al zijn tasten en zoeken heeft hij dan ook eindelijk gevonden en is, zooals bekend, enkele jaren geleden overgegaan naar de R. K. kerk.

Nu is het erbarmelijk te letten op den smaad, hoon en verachting, die dezen man geworden zijn en nog steeds geworden van de zijde der aanbidders van het

hooggelooide humanisme, van degenen, die de Kunst beoefenen (vooral met 'n groote Kl) om de Kunst. Wat in het genoemde maandblad „De Nieuwe Gids” van Nov. is verschenen, daarin opgenomen door Kloos en gericht tegen Van Eeden, is zoo infaam en verachtelijk, dat de andere redacteuren zich genoodzaakt gezien hebben publiek het verschijnen ervan te betreuen. Wij willen ons nader in dit zeer onverkwikkelijk gedoe niet begereen, het raakt ons ook niet. Alleen maar ziehier, waartoe de man, die geen woorden genoeg vinden kan om duidelijk te maken, wat voor een buiten-gewoon diep- en teer-voelend mensch hij toch wel is (hij is nu al jaren lang bezig deze dreun te zingen in zijn, litterair-gesproken, droevige z.g. „Binnengedachten”) waartoe deze humanist-bij-uitstek gekomen is: het laten plegen met zijn goedvinden, van 'n allerlasterlijksten aanval op zijn ouden vriend, die, ook al, om wat hij eens aan Kloos gedaan heeft, in diens zeer benarde levensomstandigheden, anders aan hem verdiend had. Hier blijkt, over alle artistieke gaven en qualiteiten heen, de vreeselijke waarheid van het „geneigd tot alle kwaad”. Kloos heeft er eens van gezongen, dat hij door het leven gaan wilde „hoog in Haat (tot weer op de hoofdletter). Die wil tot haten heeft hij, toch al meer dan 70 jaar oud, nog niet verloren, zelfs niet tegenover zijn toch ook al bijna 70-jarigen vroegeren vriend.

Van dezen vriend ken de hooghartige, fel-batende Kloos anders nog wel wat leeren, ook, wat deemoed en liefde is. En zoodoende dan ook nog, wat Christendom is, met name nu onontbeerlijk, in den klimmenden armoe-stand van zijn leegen, ouden dag. Het verschil tusschen Kloos en Van Eeden, Humanisme en Christendom komt wel heel sterk uit, als ge het volgend gedicht, een van de laatste verzen van Van Eeden, plaatst tegenover den laaghartigen, verachtelijken aanval, die Kloos in zijn „N. Gids” heeft laten doen op Van Eeden, een gedicht, dat (naar Borel opmerkt) kennelijk tot zijn vroegeren vriend Kloos is gericht:

„Laat mij nog eenmaal U met zachtheid noemen
mijn vriend van jaren her, eens zoo nabij,
Wat ben ik, dat ik tegen U zou roemen?
Wie pleit mij van der hoogmoed zonde vrij?
Verteederd is mijn hart, mijn lippen beeven,
hoe vluchtig is ons nietige bestaan!
Laat in 't eenmaal nog mijn vriendenhand U geeven —
wij waren beiden offers van den Waan.
Hoe hebben wij gedooled, geliefd, geleedert!
Nu staan wij beiden aan des grafkruis rand
Vergeef wat U mijn woorden lijden deden
tot weerzien dan — in 't beette Vaderland”.

„Bijzonder bepaald”.

De J. Mulder schrijft in „Leeuwarder Kerkbode”:

Ik herinner mij nog goed, dat wijlen Dr. Hoekstra van Arnhem eens in de „Geldersche Kerkbode” jaren geleden vertelde van een moeder, die tot zekerheid was gekomen, dat haar kind in den hemel was, omdat zij zoo bijzonder bepaald was geworden bij wat er in Ps. 19 staat in vrs 3 (herijnd):

Zij heeft haar zwaai en spoor,
Den ganschen hemel door.

Dat dit van de zon staat gemeld, begreep die moeder niet en aan de beloften van Gods genadeverbond had zij geen vat.

Wie een beetje van dergelijke menschen afweet, ver-

gen Christus en tegen Zijn waarheid, en ontdoet zich daarom van alles, wat zij nog heeft verstaan uit Zijn onderricht.

Ook tot die menschen komt nu de masjaal.

Want in de wereld krijgt ieder ten slotte wat hij hebben wil. Indien de honger van den zwaar geplaagden oudtestamentischen Prediker, die immers, boven den cirkelgang van menscheijke wetenschap en van menscheijk onderzoek uit, den boog der volstrekte, ontwijfelbare, waarheid wilde grijpen — indien deze honger door Christus niet gestild wordt, dan is Christus ijdel. Dit is de ééne zijde van de waarheid omtrent Jezus Christus. Maar nu de keerzijde van dezen waarheidspenning; wanneer dan ook het volk, dat Hem ontmoet en hoort, liever met den Prediker hongerigen wil, dan dat het door Christus' brood verzadigd wordt, dan is dit verkiezen van den honger boven het brood, en van den viciëuzen cirkel der „natuurlijke” wereld van slechts „algemeene” openbaring boven de rechte lijn der „bijzondere” geopenbaarde waarheid, een gruwelijke zonde, die het oordeel in zich draagt, ja, die Gods oordeel van boven losroep uit zijn schatkamer.

Alzoo komt Christus met den masjaal de wereld in. Hij is de raadselwerper. Hij is dat althans óók. En ook al door die raadselspreuken komt Hij openbaar, als de groote schifter, als het goddelijk gericht.

Want de masjaal is óók een instrument van het gericht.

Doch spreken wij daarover in 't volgend artikel.

K. S.

*) Wij bedoelen den schrijver van het boek: De Prediker.
(Wordt vervolgd).

Corrigenda.

In het artikel van verleden week, kolom 1, regel 21 v.o. stond: Hij heeft nooit niets verdrongen. Lees: Hij heeft nooit iets verdrongen. — In kolom 6, regel 12 v.b. stond: Dat was het uurwerk. Lees: Dan was het uurwerk. — Kolom 6, regel 26 v.o. staat: Judas verdringt in eigen taal. Lees: in eigen ziel.

K. S.

Christus, ach ja, dat is een doodelijke smart, een ruwe aanstoot op mijn rondgang over de terreinen van de kernis der ijdelheid.

Maar de masjaal in den mond van Christus zelf, zeker, die is óók wel een stekende pijn, doch dan een pijn, welke de geneesmeester ons oplegt, niet om te dooden, maar om te genezen. Een opwekken — kunstmatig — van den honger, opdat ik roepen zou te rechter tijd om brood.

Men moet dan ook over den masjaal, als één van de zelfopenbaringsmiddelen van den Christus, niet heen glijden. Het pleit eigenlijk niet vóór ons christelijk denken, dat men, sprekende over de openbaringsmiddelen, waarvan zich God bedient, wel breede verhandelingen schrijft en beschouwingen geeft over den droom en over den diepen slaap, en over het gezicht, en over de verschijning of theofanie, als even zooveel openbaringsmiddelen van God onder het Oude Testament, en dat men zoo weinig plaats inruimt in zijn gedachten aan den masjaal van Christus.

Dit pleit, zeggen wij, niet vóór ons. Want de masjaal blijft toch eigenlijk op die manier een groot raadsel. Niet alleen om den inhoud, maar ook reeds door het feit van zijn bestaan. Maar als wij dat raadsel laten liggen, dan heeft het ons geoordeeld; want het bedoelt juist, ons wakker te prikken. Waarom, zoo laat het ons vragen, waarom spreekt Christus in bedekking; waarom in raadselspreuken, die geen duidelijke rede van zich geven, doch iedereen maar laten tobben, zonder dat hij ooit er uit komt? Christus is toch de hoogste profeet? Hij is immers in heel de wereld de ééne, die in den meest volstrekten zin de roeping heeft, de taal te gebruiken om Zijn gedachten, Gods gedachten, bekend te maken? Waarom spreekt Hij juist in gelijkenissen, die onverstaaenbaar zijn, waarom in raadselspreuken, die niemand houvast geven?

Op deze vragen kan alleen de Christus zelf het antwoord geven.

En Hij heeft dat gegeven.

Hij heeft eens aan Zijn discipelen, toen zij Hem interpeleerden over die opzettelijke verberging van Zijn gedachten in raadselvorm, dit antwoord gegeven, dat Hij dat deed, gelijk Jesaja dat

bedoelde: Hij deed dat om de gedachten van elks hart te openbaren. Om verharding te demonstreeren, waar ze reeds was, en om bekeering te werken, waar zich een hart tot luisteren zet in gewilligheid tot ontvangst der zuivere woorden Gods.

Zoo ligt er een dubbele taak. Eenerzijds is de roeping „het hart van dit volk vet te maken”. Let er op, het gaat over DIT volk. Het vleeschelijke volk, het volk, dat toch reeds een „vet hart” heeft d.w.z. ongeloofig is. Anderzijds, — er is ook een ander volk, en dat wil Christus gaarne op zijn woord gelooven. Het laat de „vetlaag” van zijn hart — om in de bijbelsche beeldspraak te blijven — wegsmeden, geeft zich onvoorwaardelijk aan Christus over, en ontdekt dan naar de maat van zijn geloof, in Christus niet den gedachten-verberger, doch den gedachten-openbaarder.

Voor dat tweede volk moet Hij zelf de sleutel zijn ter verklaring van alle gelijkenissen. De kinderen van dit geestelijk zaad bekijken de bijzonderheden van zijn onderwijs in het licht van de hoofzaak, den omtrek zien ze uit het standpunt van het middelpunt van den cirkel der waarheid; het onbekende drijft hen uit naar den Bekende en Beminde; hebben zij „een” woord, dat als een keisteen op hen weegt, dan gaan zij met dat „woord” naar HET Woord toe, ja, naar Hem zelf, en bidden: verklaar U nader. En zou Hij hun gebed niet hooren? Ja, Hij verhoort hen wel; de verlegen kinderen, die den Raadsel-meester zelf de oplossing komen vragen, ze hebben hun loon niet weg. Hij geeft hun een nog helderder openbaring, die de vorige raadselen oplost, een openbaring, die den sleutel der wijsheid, van God gesmeed, in hun bevende handen legt, zoodat de deuren van Gods huis en van het paleis der Opperste Wijsheid er één voor één mee open gaan. Hij heeft hen zeer zwaar aan 't werk gezet door moeizame raadselen, doch hun loon kwam met Hem mee.

Maar nu dat eerste volk?

Maar nu dit ongeloofige volk?

Ach, al krijgt het nog zoo'n helder licht, het heeft toch liever de duisternis. Het is vijand van het licht. De onherboren persoonlijkheid kiest té-

staat,
len h
is.

Da
een g
die in
Da
I
bou
wo
Lee
ge
aa
li
en
en
gat
voo
te
jo
en
E
wat
V
in
toe
ben
war
gin

Lat
N
T
cat
met
I
uit
O
ze
de
Bij
zjn
Ga
de
wat

Daa
hier
wil
A
bizon
geschi
filosof
maket
Wie
bracht
doceer
van th
wel re
denken
goed
onders
Amste

Hier
peijkt
Knap

Heden
KOK te
RAI
inzake
PROM

THEOLO
van de
Theol. S
nerate Sy
ref. Kerk
in 1930
te komer
Klein kw
— Pl

„DE REF
en een
in een
Big-I
IS EEL

aan, dat het af en toe doorgeven van dergelijke verhalen heusch geen ijdel verhaaltje, met 'n tikje platte pret is.

„Je gelooft dus alles letterlijk“?

De Couvée schrijft iets over zijn vroegeren catechist, een goeden, maar niet bepaald gereformeerden dominee, die in de fransche taal doceerde.

De Couvée vertelt:

Ik kreeg, toevalligerwijze noemt een mens dat, een beurt over de verleiding van de slang. Ik was het rondweg niet meer eens met de wijze, waarop het door mijn Leermester een vorig maal als „Inkleding“ was voorgesteld. Ik hield, waarschijnlijk door „E. Voto“, vast aan de historie. Zóó was het gebeurd! Niet anders. Het angstzweet brak mij uit, maar ik moest beginnen en begon: „U hebt een vorig maal verteld... en ik gaf daarop het door mijn dominee vertelde weer, het voor zijn rekening latend. Ik durf nog niet 't verschil te laten blijken. Ik voelde mij als zestienjarige een jongen tegenover een man, dien ik om zijn ijver en correctheid hoog waardeerde.

Had hij het toch gevoeld? Misschien door het ietwat vreemd begin: „U hebt een vorig maal verteld...? We waren om de schoonmaak een volgende keer in de groote zaal en zaten nu in rijen achter elkaar, toen het — was het weer toeval? — opnieuw mijn beurt werd om den val des menschen te vertellen. Het werd mij nu te machtig. Zoo goed en zoo kwaad als 't ging, al vragend, liet ik mijn bezwaren blijken.

Later:

Nog ongeveer een jaar zal ik er gebleven zijn. Totdat — ik was toen zeventien — na afloop van de catechisatie het hooge woord er uit moest, dat ik niet meer komen zou. Mijn Vader liet mij vrij.

Ik weet niet meer of dominee het zei of dat 't zoo uit zijn ogen vonkte: je houdt me dus voor een ketter!

Och neen, een ketter? Ik wilde hem althans geen zeer doen. Maar God zeer doen nog veel minder. Voelde hij dan niet, dat ik niet anders kon? Hij wierp den Bijbel open. Je gelooft dus alles letterlijk? Hij hield zijn vinger bij 2 Sam. 24: „En de Heere porde David: Ga, tel Israël en Juda; en toen bij 1 Kron. 21: En de Satan porde David aan dat hij Israël telde. Nu, wat is nu letterlijk waar?

Daar is het ongeluk weer: „letterlijk“ gelooven wordt hier een paase-partout voor alles, wat men niet gelooven wil. Alsof de dogmatische kwestie die daar ligt achter de bijzonderheid van David — waarover toch folianten volgeschreven zijn, en die een heel algemeene theologisch-filosofische kwestie is — iets met „letterlijk“ gelooven te maken heeft.

Wie zal zeggen, hoeveel ellende over Nederland gebracht is door theologische faculteiten, die geen theologie doceerden, en de menschen onkundig lieten van het abc van theologisch denken van alle voorgaande eeuwen, zoowel roomsch als protestantsch? Want wat moet men nu denken van een dominee, die beschaafd was, en een goed mensch, die dus niet lui was, en toch niet wist te onderscheiden hier? Laten we danken voor Kampen en Amsterdam.

K. S.

BOEKBESPREKING

De J. J. Knap Gzn. Geplukte Aren. Bijbelsch Dagboek, 2e druk.
J. H. Kok — Kampen, 1929.

Hier biedt het duo Knap-Kok ons een gemeenschapelijk product van beider noesten vijf. Men kent de Knap aan zijn eerste dagboek: „De lendenen omgord“.

Later gaf de auteur een tweede, van kleiner omvang maar in den trant van het eerste. Van dit kleine dagboek wordt ons nu hier een tweede druk gegeven.

Ook zonder dat een recensie een breede typeering geeft van het werk en de schrijfwijze van de Knap weten de meeste lezers wel, wat ze aan hem hebben. De Knap heeft een eigen schrijfmanner. En ook een eigen kijk op de onderwerpen, die hij behandelt. Wie indertijd den te vroeg ons ontvallen dr. De Moor met de Knap om de maand volgde in den Maranatha-kalender, heeft een typeerende, dagelijks weerkerende, uitbeelding kunnen zien van de voor beide auteurs zoo geheel eigenaardige schrijfwijze en ook denkwijze. De Moor kort, nuchter, maar lijnen trekkend, waarin hij greep naar de gangen der bijzondere heilsgeschiedenis; Knap eveneens kort, meer lyrisch, minder elken tekst bezield in verband met het geheel der openbaringsgedachte, doch bij elk onderdeel ervan vragend naar een parallel, naar den verborgen zin, naar een mystiek gevoel, soms ook naar allegorie. Beiden goed gereformeerd, vroom van zin, theologen, het goede zoekend voor de kudde der schapen van Christus.

Ook dit dagboek laat de Knap zien in al zijn typeerende eigenaardigheden. Praktisch, eenvoudig, sierlijk, rustig. De Knap is, dankt mij, het meest met bewustheid te waardeeren, voor wie den geest van dr. De Moor hebben, en dus een beetje anders zijn dan hij. Zij zullen verstaan, dat deze auteur tot wie worstelt met de groote lijnen van de openbaring Gods, graag spreken wil, niet over het oogenblik, dat hij nog met de worsteling bezig was, doch over het andere moment, waarin hij geniet van den vrede, die de worsteling tenslotte heeft besloten, of die door het grijpen van de belofte van het evangelie moet komen tot de rust. Wij — gereformeerden — die het type-De Moor en het type-Knap beide kunnen hooren, en beide kunnen verdragen, weten ook het werk van de Knap met dankbaarheid te aanvaarden. Wie een enkele maal er aan herinnerd wordt, dat niet elk dagstuk christologisch of theologisch gedacht is — ik bedoel met dit laatste natuurlijk een technischen term — die zal bij de Knap er toch niet over vallen, want over al zijn werk ligt een bekoring van fijnen christenzin, goeden smaak, stillen vrede. Ik moet altijd, als ik hem lees, denken aan dat mooie portret, opgenomen in „de Lendenen Omgord“. Daar zie je de Knap, voorovergebogen, een opengeslagen bijbel, een potlood in de hand, een aantekening broeit er in zijn hoofd, en zoo dadelijk komt er een streepje bij dien tekst daar: Knap heeft niet geworsteld met de oogen toe, en de handen in elkaar gewrongen, maar hij heeft iets lijns ontdekt, iets lijns van het evangelie en hij zal het zoo dadelijk aan de gemeente gaan zeggen.

Er is in het christendom, dat de gemeenschap zoekt in de belijdenis, een pluriformiteit van gedachte, en van inventie, en van locutie. EN daarom kan, ook wie zelf anders spreekt, als hij den bijbel open doet, Knap zoo zeer waardeeren, omdat hij altijd iets eigens is in het koor van gereformeerde denkers en sprekers, maar altijd zuiver.

Hartelijk beveel ik ook dit dagboek, dat goedkoop gehouden is, maar toch goed werd uitgevoerd, bij onze lezers aan.

K. S.

KERKNIEUWS

GEREFORMEERDE KERKEN.

Tweetal te:

Lutjegast: K. Bakker te Lutten a.d. Dedensvaart en H. Drost te Nieuw-Buinen.

Beroepen te:

Capelle a.d. IJssel: H. B. Visser, cand. te Nijmegen.
Haringen: A. Wijngaarden te Bodum.
Schildwolde: J. van Dijk te Duurswoude.

Aangenomen naar:

Hillegom: A. K. Krabbe, te Mijdsrecht.

Intrede te:

Middam (Fr.): D. Middelkoop cand. Tekst Lucas 8:18a.

Afscheid van:

Zuid-Beijerland: Dr. H. W. v. d. Vaart Smit. Tekst Ps. 84:12 en 13.

Jubilea:

8 Jan.: G. Kersma te Wilderik 25 jaar.

Overleden:

18 December: Dr. J. Hanis, Em. pred. te Geldermalsen 68 jaar.

Candidaten tot den H. Dienst.

De heer H. B. Visser, Theol. docent aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, wonende te Nijmegen, Grootscheepweg 244, deelt mede, dat hij een eventueel beroep bij de Geref. Kerken gaarne in overweging zal nemen.

De heer Tj. van Wieron, cand. aan de Theol. School te Kampen, wonende aldaar, Vloedijk 48, is door de Classe Zwolle na praeparatoir examen met algemeene stemmen beroepbaar verklaard bij de Geref. Kerken in Nederland. Hij zal met 1 Februari a.s. gaarne een e.v. beroep in overweging nemen. Zijn adres wordt: Slagtersweg, Kampen.

De heer I. de Wolf, van Middelburg, candidaat aan de Theol. School te Kampen, is door de Classis Middelburg praeparatoir geëxamineerd en met algemeene stemmen beroepbaar verklaard bij de Geref. Kerken in Nederland. Hij zal met 1 Februari a.s. gaarne een e.v. beroep in overweging nemen. Zijn adres wordt: Slagtersweg, Kampen.

Te Hoogeveen heeft de Kerkeraad der Geref. Kerk met algemeene stemmen besloten tot den bouw van een tweede kerk. De godsdienstvereenigingen in „Irene“ zullen dus voortaan in deze kerk gehouden worden.

CHR. GEREFORMEERDE KERK.

Tweetal te:

Groningen: J. Jongeleen te Hilversum en W. Kromer te Kornhorn.

Beroepen te:

Rotterdam-Centrum: W. Bijleveld te Haarlem.

Bedankt voor:

Aalten: L. Hollinger cand. te Nieuwendam.

GEREF. GEMEENTEN.

Tweetal te:

Goos: A. de Blois te Dirksland en J. D. Barth te Vlaardingen.

Beroepen te:

Borsate: J. D. Barth te Vlaardingen.

Bedankt voor:

Zoetermeer-Zegwaart: A. de Blois te Dirksland.

NEDERLANDSCHE HERVOORMDE KERK.

Drietal te:

Kampen (vac. P. J. Steenbeek): L. G. Bruijn te Bergschenhoek, W. L. Mulder te Voorthuizen en A. T. P. Pop te Vaasson.

Beroepen te:

Echeld: A. Hoogenlijk te Eist (U.).
Holt (toez.): J. Jebbink te Steggerda.
Jerake: P. Hofstede te Noordwijkerhout.
Leon op Zand: J. G. Woelkerink te Hoornaar.
Kats (Z.): M. Hansen, cand. te Utrecht.
Lelien: (Gr.): J. A. de Klerk, cand. te Den Haag.
Maasdam en Cillaarsbeek: O. Huisman, cand. te Scharnegoutum.
Minertsga: J. C. H. Romijn, te Charlois (R'dam).
Nijmegen (vac. W. C. Posthumus Meijjes; toez.): J. H. Brinink, te Rheden.
St. Annaand: J. Bakker, cand. te Benschop.
Westerbork: E. A. Snijders te Mantgum.
Wijk: C. Kroon te Woudsend.
Zeerp: A. H. Hellemans te Rotterdam.
Zuiderwoude (toez.): J. A. de Klerk, cand. te Den Haag.

Aangenomen naar:

Den Haag (vac. wijlen Dr. T. v. Gheel Gildemeester): G. B. Westenburg, te Feijenoord (R'dam).
Katwijk a.d. Rijn: L. G. Bruijn, te Bergschenhoek.
Vught (toez.): R. v. Dam, cand. te Oude Pekela.

Bedankt voor:

Akkerwoude en Mimmerwoude: A. W. Fennstra, te Lollum.
Kraakendijk: K. Engelsma, te Zwartsluis.
Lopikerkapel, Scheffuinen en Wijngaarden: J. Bakker, cand. te Benschop.
Minertsga: J. C. H. Romijn, te Charlois.

Intrede te:

Harmelen: D. Plantinga. Tekst Hand. 8:35.
Hindeloopen: J. v. d. Heide. Tekst Psalm 121:2.
Middelburg: Dr. H. W. Obbink. Tekst Matth. 11:28.
Overzande-Driewegen: D. Dijkstra. Tekst Rom. 1:16.

Overleden:

18 December: F. Hacquinbord. Em. pred. te Hoog- en Leegkerk, 67 jaar.

de Kunst
de Kunst
de Gids van
Kloos en ge-
rachtelijk
tikt gezien
betreuren
ikkelijk ge-
tellen maar
genoeg vin-
een buiten-
toch wel is
e zingen in
nengedach-
ekomen is
n allerlas-
ook al, om
na zeer be-
em verdiend
en qualitei-
geineid tot
gen, dat hij
let weer op
hij, toch al
els niet tot
vroegeren

fel-batende
at deemoet
it Christen-
klimmenden
het verschil
e en Chris-
volgend ge-
den, plaatst
aanval, die
Van Eeden,
ennelijk tot

noemen
i.

rij?
ven,

U geeven—

ent
rand
len
nd”.

er bepaald”.

kbode”.

la Hoekstra
bode” jaren
kerheid was
s, omdat zij
at er in Ps.

yp die moe-
tadeverbond

afweet, ver-

ontdoel
ft verstaan

u de ma-

slotte wai
den zwaar
(;) die in-
helijke we-
k uit, den
heid wilde
ristus niet
is de ééne
istus. Maar
ning; wan-
d en hoort
eren wil,
od ver-
n van den
i vicieuzen
chts „alge-
in der „bi-
gruwelijke
a, die Gods
schatkamer.
aal de we-
dat althans
n komt Hij
ts het god-

a instru-
volgend ar-
K. S.

Pre diker.
rvolg d).

, kolom 1,
ets verdron-
gen. — In
is het uur-
Kolom 6,
eigen taal.
K. S.

Verschenen:

Veertien eenvoudige Oefeningen

nagelaten door

A. PUNT

in leven Oefenaar bij de Gereformeerde Kerken,
met een woord ter inleiding van
Prof. Dr F. W. GROSHEIDE.

Uitgegeven ten voordeele van de V. U.

Met portret van den schrijver.

192 bladz. — f 1.25.

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en bij de Uitgevers
OOSTERBAAN & LE COINTRE - GOES

Chr. Muziektijdschrift „De Harp“

met maandelijksche Muziekbijlage

f 1.50 per Jaar

onder redactie van F. PIJLMAN

Neemt proef met een abonnement en U zult algeheel
voldoening smaken.

Administratie-Adres: Plancliusstraat 65 - Amsterdam

HELDERDER dan U hoopte
KEURIGER dan U verwachtte
VLUIGER dan U meende
BILIJKER dan U dacht
Stoomwasserschijf „ZOO REIN“
GEBROEDERS VASEN
25 c. Brouwersvaart 50-52 | 25 c.
p. Telefoon 14159 | p.
K.G. HAARLEM | K.G.

HAARDEN, BADEN, GEIJSERS, VASTE WASCHTAFELS

Speciaal adres voor gebruikte Haarden
allen 1e klas merken, w.o.m. Frisia.
Olt, Geers, E. M. Jaarsma, enz. enz.
vanaf f 55 met vrij vakkundig plaat-
sen en schriftelijke garantie. Bus
Haarden vanaf f 25.
Extra aanbieding Nieuwe Keus
emaille Badkuip met Thermal Hang-
geijser, nieuw systeem, geheel
compl. slechts f 125; Dito met
Siemens geijser f 120, met 3 jaar
schriftel. garantie; 1e Keus vaste
Waschtafels, 68 x 50 c.m., compl.
met marmer spatstuk, spiegelglas,
zeephouder en handdoekrekje f 40;
Dito m. toogspatstuk en spiegel f 55.

Vuurge en blijke uitvoering van Sanitaire Installatien.

Aanbevelend, J. D. SCOTTENHELM, Iepaan 156. Den Haag. Tel. 34178.

Lezers van „De Reformatie“! Wekt uw kennissen op proefnummers
van ons blad aan te vragen.

VRAAGT

Zoete Spaansche Wijn f 1.-, f 1.30
Samos Wijnen f 0.80, f 1.-, f 1.20
Portwijnen f 1.20, f 1.50 en hooger.

Alles per flesch.

Bisschopwijn - Boerenjongens

Likeuren - Advocaat.

C. BLOOT & ZOON

Kloksteeg 7 LEIDEN, Tel. 993.

J. GOOS

SPEKSLAGERIJ.

Speciaal adres voor de Fijne
Vleeschwaren en Worstsoorten.
West Kruiskade 65
ROTTERDAM
Telefoon No. 33597

D. W. DE WIT

Stoom-, Wasch-

en Strijkinrichting

„HET WESTEN“

Passerelstraat 9 - ROTTERDAM

Telefoon 33677

Primeurs -- Legumes

P. SMIT

Handel in Aardappelen,
Groenten en Fruit

Telefoon 29684

Ruysdaelstraat 99
Amsterdam.